

Fellmanin suvun kirjakokoelma

Filosofian maisteri Sophie Capdeville esittelee Fellmanin suvun kirjakokoelman, josta Suomalais-Ugrilainen Seura julkaisi luettelon maaliskuussa 2001.

■ Pappi ja tutkija Jakob Fellman (1795–1875) keräsi Lappia ja saamenkieltä koskevaa aineistoa. Hänen poikansa Isak Fellman (1841–1919) ryhtyi isänsä toivomuksesta tutkimaan Lapin historiaa ja laajensi merkittävästi Jakob Fellmanin kokoelmaa.

Isak Fellman opiskeli kasvi- ja oikeustiedettä, toimi myöhemmin oikeusosaston senaattorina (1887–1900) ja Vaasan hovioikeuden presidenttinä (1900–02). Siirryttyään eläkkeelle hän keskittyi Lapin tutkimukseen.

Isak Fellman julkaisi isänsä painamattomat muistiinpanot *Anteckningar under min vistelse i Lappmarken* (1906) ja kirjoitti neljä laajaa teosta *Handlingar och uppsatser angående*

de finska lappmarken (1909–15). Hän oli monien tieteellisten seurojen, kuten Suomen Historiallisen Seuran ja Suomalais-Ugrilaisen Seuran, jäsen. Isak Fellman aateloitiin vuonna 1902.

Isak Fellmanin leski Julia Fellman lahjoitti Lapponica-kirjaston Suomalais-Ugrilaiselle Seuralle 1919. Vuonna 1937 Isakin poika Arno Fellman (1882–1954) lahjoitti seuralle lisää Lappia koskevaa aineistoa.

Kokoelmaan kuuluu uskonnollisia teoksia, lakitekstejä, eripainoksia, karttoja, pienpainatteita, julistuksia, matkakertomuksia ja muutamia romaaneja. Kokoelmassa esitellään kielitiedettä, historiaa, maantiedettä ja antropologiaa. Kirjaston vanhin kirja on Olaus Magnuksen *Historia de gentibus septentrionalibus* (1567).

Vuonna 1995 ryhdyttiin laatimaan kokoelman bibliografista luetteloa.¹ Tavoitteena oli esitellä ”kirjaston” aineistoa sekä yksittäisinä kappaleina että tiettyyn kokonaisuuteen kuuluvina yksikköinä sekä tutkia teosten omistushistoriaa.

Aineiston käsittelyssä keskeisiä lähdeteoksia olivat muun muassa J. K. Qvigstadin ja K. B. Wiklundin *Bibliographie der lappischen littera-*

tur.² Nämä eivät tyytyneet luetteloimaan teosten eri nimekkeitä, vaan tutkivat teosten historiaa ilmoittamalla alkuteoksen nimikkeen, kääntäjän ja tietyn painoksen julkaistujen kirjojen määrän. Bibliografiansa loppuun Qvigstad ja Wiklund lisäsivät tekijöiden lyhyet biografiset tiedot ja saamen tutkimuksen lähdekirjallisuuden luettelon.

Luetteloinnissa tärkeänä periaatteena oli selvittää sekä tekijöiden, kääntäjien ja toimittajien että kohdehenkilöiden biografisia tietoja. Siihen kuului myös perehtyminen eri yhteisöjen historiaan (erilaisten teosten taustaan, tiettyjen kustantajien tai ensimmäisten saamenkielisten lehtien lähdetietoihin). Nämä tiedot valaisevat teosten asemaa sekä Fellmanin kokoelmassa että saamen tutkimuksessa.

1. Sophie Capdeville (1999) 'Fellmanin Lapponica-kokoelman luetteloinnista', *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 88, Helsinki: SUS, 237–248.

2. J. K. Qvigstad & K. B. Wiklund (1899) *Bibliographie der lappischen litteratur*, *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia* 13, Helsinki: SUS. Bibliografiassa teokset on varustettu juoksevalla numerolla ja ilmestymismaahan viittaavalla kirjaimella (S = Ruotsi, N = Norja, F = Suomi, R = Venäjä).

Laponica-kokoelmaan on kerätty kaikkia saamen tutkimuksen osa-alueita koskevaa kirjallisuutta. Siinä kartoittuu Lapin historia, saamen kielen tutkimus ja ulkomaalaisten kiinnostus kaukaista aluetta kohtaan.

Ensimmäiset saamenkieliset teokset painettiin 1600-luvulla. Ne olivat lähetystyön apuvälineinä, joita eri papit käänsivät ensin katekeettojen avulla tai sitten myöhemmin itse. Ne eivät olleet varsinaisesti tarkoitettuja saamelaisille, ei ainakaan heidän arkielämänsä tarpeita varten. Harvat papit arvostivat saamelaisten elämäntapaa, sen sijaan Jacob Fellman tutki sitä ahkerasti. Saamelaiset lauloivat hänelle joikuja, joita hän onnistui kirjoittamaan muistiin ja joita hänen poikansa julkaisi myöhemmin.³

Kirjastossa on esillä joukko pappeja ja katekeettoja, jotka olivat joko tekijöitä tai tekstien kohteita. Heistä mainittakoon Johannes Tornæus, Olaus Sirma, Thomas von Westen, Pehr Fjelström, Knud Leem, Henrik Ganander, Pehr Högström, Nils Vibe Stockfleth, Lars Levi Læstadius, Petrus Læstadius, Anders Andelin ja munkki Trifon.

Lähetystyötä varten vuonna 1799 perustettu Lontoon Uskonnollinen Traktaattiseura (The Religious Tract Society of London) julkaisi uskonnollisia pieniä kertomuksia, joiden ”tarkoituksena oli evankelinen herätystyö köyhimpien ja kouluttamattomien kansanosien parissa”.⁴ Näissä traktaateissa ei käytetty paikallista kulttuurin tuntemusta: kuvituksessa esitetyt henkilöt ja ympäristöt ovat lontoolaisia, saamelaiselle lukijalle vieraan kaupungin

yläluokan jäseniä ja työväkeä.⁵ Traktaattiseura julkaisi tekstejään 200 eri kielellä. Suomessa Anders Andelin käänsi kaksi lyhyttä kertomusta, jotka Elias Lönnrot oli kirjoittanut ja jotka olivat alunperin Raittiuden Ystävien toimituksia. Saamenokset olivat Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kustantamia.

Kokoelmaan kuuluva Johannes Schefferuksen *Laponia*-teoksen syntyhistoria on kiinnostava. Hän käytti useiden pappien kirjoittamia tiedonantoja (Samuel Rheen, Olaus Stephani Graan, Johannes Tornæus, Nicolaus Lundius ja Gabriel Tuderus).⁶ K. B. Wiklund julkaisi käsikirjoituksia vuosina 1897–1905 sarjassa *Bidrag till kännedom om de svenska landsmälen och folkliv*.

Suomen saamenkielinen kirjallisuus

Kielitieteilijä Mikko Korhosen mukaan Suomen saamen kirjallisuus syntyi Ruotsista irtautumisen jälkeen 1800-luvun alussa. Jacob Fellman on siis Suomen saamenkielen kirjallisuuden uranuurtaja, kun hän 1825 julkaisi *Prima duo capita Evangelii Matthæi* -teoksen Utsjoen saamen murteella.⁷

Pastoraalitutkintoaan varten J. Fellman oli kirjoittanut saamenkielestä tutkielman, jonka loppupäätelmänä oli:

”Siten ei lapin kieli itsessään ole millään tavalla halpa-arvoisempi kuin suomen tai ruotsin kieli. Tulee vain kehittää sitä ja varsinkin sen kirjoitustapaa, jotta se voisi täyttää opetuskielille asetettavat vaatimukset”.⁸

Fellman oli Utsjoen ja Inarin kirkkoherra 1819–30. Saavutuaan Lappiin hän huomasi, miten tärkeää oli julkaista Utsjoen ja Inarin saamelaisille ymmärrettävää kirjallisuutta. Hän yritti julkaista saamen aapista, mutta ei saanut painatuslupaa.⁹

1800-luvun alussa J. Fellmanilla oli vastustajansa. Taustalla oli vuoden 1760 niin kutsuttu ”Wegeliuksen asetus”, jonka seurauksena saamen kielen käyttö oli kielletty Kemin Lapissa. Agathon Meurman luonnehti poleemisesti, että vaikka ”suomen kieli olikin Suomesta karkoitettu matalampiin mökkeihin, niin saihan se Lapissa rehennellä herrana”.¹⁰ J. Fell-

3. Isak Fellman (1914) *Händlingar och uppsatser angående finska Lappmarken och Lapparne IV, ABC Book på Lappska Tungmä* (1916), *En liten sängebook* (1619).

4. John Feather (1991) *The History of British Publishing*. London: Routledge. 161–162.

5. Mikko Jokinen (1998) *Jakob Fellmanin Laponica -kokoelman saamenkieliset tekstit*. Käsikirjoitus.

6. Jukka Pentikäinen (1995) *Saamelaiset: pohjoisen kansan mytologia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia* 596, Helsinki: SKS, 63–64.

7. M. Korhonen (1986) *Finno-Ugrian language studies in Finland 1828–1918*, Helsinki: Societas Scientiarum Fennica, 21.

8. Tuomo Itkonen (1977) *Nuori Jaakko Fellman ja hänen ystävänsä Carl Gustav Mennerheim*, Tornio, 23–24. Saara Hakaste (1999) 'Jaakko Fellman – lapinpappi saamelaisten opettajana', *Suomalaisia kasvattajia, Suomen kouluhistoriallisen seuran vuosikirja* 1998. Helsinki. 51–78.

9. Matti A. Sainio (1958) *Jaakko Fellmanin lapinkielinen aapinen. Lapin Sivistysseuran julkaisuja*; 21. Helsinki; Tuomo Itkonen (1963) *Fellmanin aapiluonnos: hänen lapinkielisen toimintansa valottajana. Lapin Sivistysseuran julkaisuja*; 27. Helsinki.

10. Jacob Fellman (1907) *Poimintoja Jaakko Fellmanin muistiinpa-*

manin saamen kielen käytön puolustamista voidaan pitää vallankumouksellisena. 1800-luvun alussa kirkollishallinto vastusti ankarasti saamenkieltä Suomessa, niin teki myös Fellmanin oma esimies M. Castrén. Norjassa saamenkielen ”opetustoiminta lakkautettiin” kuninkaallisella päätöksellä.¹¹

Saamen kielisen kirjahistorian ensimmäisinä painotuotteina pidetään aapisia. Suomessa ensimmäinen saamen kielinen aapinen oli E. W. Borgin toimittama *Anar sämi kielä aapis kirje ja doktor Martti Lutherus ucca katkismus* (1859). Aapisen painaja oululainen E. V. Barck halusi ”hyödyttää nimenomaan kaukaista Lappia, jonka asukkaat niin kipeästi tarvitsevat jokaisen ihmisen ja kansalaisen valitukseksi aivan välttämättömiä kirjoja”.¹²

Saamelaiset alkoivat itse kirjoittaa ja julkaista kirjallisuutta 1900-luvun alussa, varsinkin Norjassa. Suomessa kirjailijoita oli vähän naapurimaihin verrattuna. Lauri Itkonen vaati selkeää lakia saamen kielen statuksen vahvistamiseksi. Hänen mielestään laissa pitäisi määrätä, ettei kukaan saisi hakea papiksi eikä opettajaksi ilman saamen kielen taitoa.¹³

Isak Fellman kirjoitti artikkelin, jossa hän esitteli kaksi Norjan saamelaista kirjailijaa, Matti Aikion ja Isak Saban.¹⁴ Kirjoituksessaan Isak Fellman selittää, etteivät Suomen saamelaiset saa tarpeellista koulutusta pystyäkseen kirjoittamaan itse omalla kielellään, hakemaan opettajaksi tai papiksi. Fellman mainitsee vain yhden Suomen saamelaisen,

joka on julkaissut saameksi. Hän on Aslak Laitti.

Arvokas kokoelma

Fellmanin kirjasto tarjoaa monipuolisen kuvan Lapista. Siinä saamelaisilla on kuitenkin harvoin mahdollisuus itse puhua omasta maastaan. Kuten usein on korostettu, ongelmana oli saamelaisten koulutuksen puute. Saamenkielentaitoisia opettajia ei ollut tarpeeksi. Tämä ilmenee esimerkiksi sveitsiläisen pappi Henrich Roehrichin romaanissa. Siinä kirjailija kertoo Maria Magdalena Mathsdotterista, joka oli 1864 matkannut Lapista Tukholmaan asti pyytääkseen kuringasta parantamaan saamelaisten koulutusta.¹⁵

Fellmanin kirjasto on hyvin arvokas, ei vain siksi, että se sisältää harvinaisia teoksia, vaan myös siksi, että se on mielenkiintoisen historiallisen aikakauden tuote. Se sisältää laajan valikoiman saamen tutkimuksen eri alueita koskevaa aineistoa ja muodostaa eheän kokonaisuuden. Kokoelma on elävä todistus sukukansojen tutkimuksen vilkkaudesta Suomessa, mikä näkyy ennen muuta Fellmanin uranuurtajan työstä saamen tutkimuksen alalla ja hänen omasta tuotannostaan. Se on elävä todistus aktiivisesta yhteistyöstä ei vain yhden tieteen alalla vaan monilla eri erikoisalueilla.

Fellmanin Lapponica-kirjasto sai alkunsa Jacob Fellmanin saamenkielen ja kulttuurin tutkimuksesta ja se päättyi Suomalais-Ugrilaisen Seuran kirjastoon. Kirjaston järjestäjä Suomalais-Ugrilaisen Seuran kirjastonhoitaja Yrjö Toivonen toteasi raportissaan 1920, että Fell-

manin lahjoitus on ”suurimalta osalta mitä arvokkainta” ja ”on varmaan alallaan arvokkaimpia ja Suomessa ainutlaatuinen”.¹⁶

Sophie Capdeville

noista Lapissa, koonnut ja suomeksi toimittanut A. Meurman. Porvoo: WSOY, 6.

11. Tuomo Itkonen (1948), 16–20.
12. Carl-Rudolf Gardberg (1973) *Kirjapainotaito Suomessa: Turun palosta vuoteen 1918*. Helsinki: Graafinen klubi, 68–78.

13. Lauri Itkonen (1891) 'Kielioloista Lapissa', *Kaiku*, 43.

14. Isak Fellman (1908) 'Matti Aikio – Isak Saba : kaksi huomattua lappalaista', *Uusi Suometar*; 4.IV.1908. Helsinki.

15. Henri Roehrich (1866) *Lappland, och Maria Magdalena Mathsdotter*. Stockholm: A. L. Norman. Kyseinen kirja on ruotsinnos ranskankielisestä alkuteoksesta (1865) *La Laponie et Marie Magdalena Mathsdotter: au profit de la mission en Laponie*. Lausanne.

16. Suomalais-Ugrilaisen Seuran vuosikertomuksen pöytäkirjan liitteet: Seuran kirjaston kartunta, hoito ja käyttö 3.12.1919–2.12.1920, Kirjastonhoitaja, Maist. Y. H. Toivonen.